

Pengaruh Atribut Domain Hasil Pembelajaran Dalam Kokurikulum Ragbi Terhadap Kebolehpasaran Graduan/Atlit Ragbi Politeknik Merlimau

Mohd Shahrir Bin Ahmad Zaini¹, Sharifuddin Mohd Yusof², Izuddin Mohd Yusof²

¹Politeknik Metro Betong Sarawak

²Politeknik Merlimau, Melaka

ABSTRAK

Kecemerlangan kognitif atau akademik bukan satu jaminan terhadap kecemerlangan dan potensi sebenar graduan untuk bersaing di pasaran pekerjaan. Selain kecemerlangan akademik, majikan dan industri amat menitikberatkan kemahiran insaniah (*softskill*) sebagai salah satu aspek penting ditempat kerja. Justeru, kajian ini akan mengkaji keberkesanan atribut domain hasil pembelajaran terhadap graduan/atlit yang mengikuti kokurikulum ragbi dan menentukan samada kualiti dan kebolehan dalam sukan ragbi sebagai mempengaruhi kebolehpasaran graduan. Kajian dijalankan secara soalselidik dengan 53 orang responden dan pandangan mereka terhadap atribut dan subatribut yang cuba dicapai dalam hasil pembelajaran kokurikulum dan sukan serta penerimaan majikan berdasarkan penglibatan sukan ragbi serta kesinambungan aktiviti berkenaan di tempat kerja semasa. Data dianalisa untuk mendapatkan skor min menggunakan perisian SPSS versi 22.0. Purata skor min yang tinggi menunjukkan graduan bersetuju bahawa kokurikulum sukan ragbi membentuk kemahiran generik mereka dan diterima secara baik oleh majikan dan industri mahu pun menyambung pengajian di peringkat ijazah pertama di institusi pengajian tinggi

Kata kunci: atribut, domain hasil pembelajaran, kemahiran generik, kebolehpasaran

1.0 Pengenalan

Kebolehpasaran graduan merupakan satu petunjuk pencapaian yang kritikal, khususnya bagi setiap institusi pengajian tinggi, malah memperlihatkan kejayaan dasar dan polisi yang dipandu oleh kementerian berkaitan dan secara umumnya prestasi ekonomi negara melalui kadar pengangguran semasa. Kebolehpasaran merupakan satu konsep yang sukar untuk ditakrifkan (Harvey, 2001). Menurut Saterfiel dan McLarty dalam Litisha dan Surina (2010), kebolehpasaran siswazah merujuk kepada kemahiran yang diperlukan oleh siswazah untuk mendapat dan mengekalkan pekerjaan melalui pembelajaran kemahiran-kemahiran baru untuk fungsi yang berbeza yang diperlukan oleh majikan atau industri. Dengan perkembangan generasi semasa, industri kini tidak lagi mengambil graduan dengan fokus terhadap kecemerlangan akademik semata-mata, tetapi juga melihat kepada kemahiran insaniah (*softskill*) yang dimiliki oleh graduan. Kebolehpasaran siswazah dilihat bukan sahaja hasil daripada program pengajian disiplin-spesifik atau pengajian profesional tetapi juga keupayaan siswazah untuk mempamerkan kemahiran yang lebih luas seperti komunikasi, penyelesaian masalah, kemahiran berinteraksi, inisiatif dan efisien (Norah & Zakiah, 2017).

Soft Skills atau kemahiran insaniah disebut dengan pelbagai istilah iaitu *human skills, non-technical skills, generic skills, essential skills, employability skills* seperti yang disenaraikan oleh Professional Standards Council Australia. Manakala dalam program pengajian BTEC (Business & Technology

Education Council) yang dikendalikan oleh Edexcel UK dan Edexcel International, kemahiran semua ini dirujuk sebagai BTEC Common Skills (Haslinda et.al., 2006)

Di peringkat nasional pula, kerajaan melalui Falsafah Pendidikan Nasional yang digubal pada tahun 1987 dan disemak semula pada tahun 1996 dengan nama Falsafah Pendidikan Kebangsaan direncanakan untuk melahirkan individu yang seimbang daripada segi jasmani, emosi, rohani dan intelek (Saharia, 2015). Dalam konteks inilah ko-kurikulum sebagai pelengkap kepada kurikulum memainkan peranannya. Ini kerana menerusi kurikulum semata-mata adalah sukar untuk sesebuah institusi melahirkan individu yang seimbang secara sempurna. *Intelligence Quotient (IQ)* boleh dikembangkan dalam proses pembelajaran tetapi *Emotional Quotient (EQ)* agak sukar dikembangkan melalui kurikulum. Menurut Tuan Ismail dalam Esa et.al (2001), IQ penting dalam menentukan kejayaan pelajar dalam persekolahan tetapi EQ penting dalam menentukan kejayaan seseorang dalam alam pekerjaan dan kehidupan sebenar. Ini disokong oleh Yusof dalam Esa et.al (2004) yang menyatakan pelajaran dalam bilik darjah ialah asas pengetahuan tetapi perkembangan potensi diri individu adalah menurut kokurikulum. Sekiranya kita melihat apek *intelligence* dalam ruang lingkup yang lebih luas seperti yang diutarakan oleh Gardner menerusi teori *Multiple Intelligence* yang merangkumi kecerdasan linguistik, kecerdasan matematik logik, ruang, muzik, kinestetik-fizikal, interpersonal dan kecerdasan intrapersonal, maka peranan kurikulum sebagai pelengkap kepada kurikulum akan lebih diperlukan (Esa et.al, 2004).

Sebelum pelaksanaan kurikulum yang berasaskan hasil pembelajaran yang dapat dilihat pada hari ini, isu yang timbul di awal tahun 2000an ialah berkenaan kualiti graduan yang banyak dibincangkan dalam media oleh majikan dan industri. Sehubungan itu, pelaksanaan revolusi pendidikan seperti mana yang di sarankan oleh Yang Amat Berhormat Perdana Menteri pada Ketika itu Dato Sri Abdullah Ahmad Badawi telah menggariskan tanggungjawab institusi pengajian tinggi sebagai penjana sumber manusia atau modal insan yang bukan sahaja berpengetahuan tetapi juga memiliki semua ciri insan kamil sehingga lahirnya Modul Pembangunan Kemahiran Insaniah (*Softskills*) untuk Institusi Pengajian Tinggi Malaysia pada 2006 dan dilaksanakan secara berperingkat samada secara modul atau diterapkan dalam kursus sedia ada.

Sehubungan dengan itu, salah satu Institusi Pengajian Tinggi Malaysia (IPT) iaitu Politeknik juga telah menyahut seruan Kementerian Pengajian Tinggi dalam memperkenalkan kemahiran insaniah dengan mengambil inisiatif melancarkan Modul Soft Skills Latihan Industri Politeknik pada 22 September 2006 dan modul soft skills ini telah pun bermula pengajarannya pada sesi Disember 2006 (Mohamad Zaid et.al, 2008). Konsep ini ditambah baik dengan Agensi Kelayakan Malaysia yang telah memperkenalkan 8 domain hasil pembelajaran Malaysia Quality Framework (MQF) yang diterap dan harus dicapai dalam semua kursus dalam setiap bidang pengajian seperti jadual dibawah sebelum ditambahbaik dalam Malaysian Qualification Framework Edisi Kedua dimana hasil pembelajaran dipecahkan kepada lima kluster (MQF, 2017). Manakala Jabatan Pendidikan Politeknik dan Kolej Komuniti telah menambah satu lagi hasil pembelajaran untuk politeknik iaitu DHP9 (kemahiran kepimpinan dan kerja berkumpulan).

Jadual 1: Domain Hasil Pembelajaran (MQF) Malaysia Qualification Agency

Bil	Domain Hasil Pembelajaran MQF
LD1	Pengetahuan bidang
DHP2	Kemahiran Praktikal
LD3	Kemahiran dan tanggungjawab Sosial
DHP4	Nilai, Sikap dan Profesionalisme
LD5	Kemahiran komunikasi, kepimpinan dan kerja berpasukan
LD6	Kemahiran menyelesaikan masalah dan saintifik
LD7	Kemahiran mengurus maklumat dan pembelajaran sepanjang hayat
LD8	Kemahiran mengurus dan keusahawanan

Bagi kursus kokurikulum yang dilaksanakan di politeknik Malaysia, khususnya kokurikulum sukan yang wajib diambil pada semester 2, domain hasil pembelajaran yang terlibat ialah DHP2 (kemahiran praktikal) serta DHP4 (nilai, sikap dan profesionalisme) dan DHP9 (kemahiran kepimpinan dan kerja berkumpulan).

2.0 Latarbelakang Kajian

Di Malaysia, kokurikulum merupakan pelengkap kepada struktur pendidikan, baik diperingkat rendah, menengah mahupun pendidikan tinggi. Ianya amat penting, dalam menyediakan pengalaman pengajaran diluar bilik kuliah. Kreps dalam Esa et.al (2004) merumuskan terdapat banyak aktiviti kurikulum, antaranya berbentuk projek, penglibatan dalam persatuan, pembentukan organisasi termasuk terlibat sebagai atlit di institusi. Di politeknik, penglibatan pelajar dalam kegiatan kokurikulum adalah merupakan sebahagian daripada struktur kursus bagi semua program dan dilaksanakan secara berpusat. Kokurikulum sukan yang diletakkan pada semester dua, selain berfungsi memberikan pengalaman pelengkap dan luar kelas kepada pelajar, ia juga merupakan ruang bagi institusi mencungkil, menggilap serta memperkasakan bidang sukan. Selaras dengan Dasar Pembangunan Sukan Negara yang dilancarkan pada tahun 2009, negara berhasrat untuk melahirkan lebih ramai *'thinking athletes'* iaitu dengan mensasarkan 30% daripada atlit yang mewakili negara adalah daripada pelajar institusi pengajian tinggi (Muhyiddin, 2009).

Politeknik Merlimau (PMM) merupakan politeknik yang terkenal dengan pencapaian sukan ragbi. Selain pencapaian di peringkat kebangsaan, institusi ini juga dipilih oleh Majlis Sukan Politeknik (MSP) sebagai pusat sukan tumpuan untuk pembangunan sukan ragbi. Malah PMM juga merupakan pusat pengumpulan dan latihan bagi pasukan Politeknik Malaysia dalam liga perdana ragbi malaysia. Inisiatif ini telah melahirkan ramai atlit ragbi bukan sahaja mewakili pasukan institusi, tetapi mewakili kelab, negeri, malah mewakili pasukan kebangsaan ke kejohanan antarabangsa. Selain atlit sedia ada (*ready talent*), kokurikulum juga dapat melahirkan bakat baru dalam sukan ini dan digemblengkan dengan atlit sedia ada.

Hasil pembelajaran yang dinyatakan dalam dokumen kurikulum bagi ko-kurikulum sukan politeknik adalah mempamerkan kompetensi kemahiran khusus yang dipelajari (P2, DHP2) dan melaksanakan aktiviti-aktiviti berdasarkan penguasaan kemahiran yang diperolehi (A2, DHP4, DHP9). Secara ringkas, hasil pembelajaran yang ingin dicapai selain kemahiran praktikal (P2) ialah DHP2 (kemahiran praktikal) serta DHP4 (nilai, sikap dan profesionalisme) dan DHP9 (kemahiran kepimpinan dan kerja berkumpulan) dengan kaedah pentaksiran melibatkan praktikal dan tunjukcara.

Jabatan Pendidikan Politeknik dan Kolej Komuniti (JPPKK) telah menyediakan panduan pentaksiran domain hasil pembelajaran politeknik iaitu memudahkan proses pentaksiran melalui penyediaan definisi, glosari subatribut, kerangka konsep dan rubrik (JPPKK, 2016). Untuk tujuan kajian ini, hasil pembelajaran dan subatribut yang perlu dicapai bagi kursus kokurikulum sukan diringkaskan seperti jadual berikut.

Jadual 2 : Ringkasan Domain Hasil Pembelajaran dan SubAtribut

Domain Hasil Pembelajaran (DHP)	Atribut	SubAtribut
DHP 4: Kemahiran Penyelesaian Masalah dan Pemikiran kritis	Penyelesaian Masalah	Kenalpasti Masalah
		Analisis Masalah
		Aplikasi
		Membuat Keputusan
	Pemikiran Kritis	Penilaian Pandangan
		Mengenalpasti konsep
		Penafsiran dan Pemilihan
DHP 9 : Kemahiran Kepimpinan dan Kerja Berpasukan	Kepimpinan	Keberkesanan kepimpinan
		Motivasi
		Bimbingan
	Kerja Berpasukan	Kesungguhan
		Sumbangan Idea
		Membina hubungan baik
		Menghormati dan menerima pendapat

Semua kemahiran ini merupakan aset bagi kebolehpasaran graduan dan penentu untuk mendapatkan pekerjaan. Perubahan sosial dan peningkatan tahap pendidikan penduduk negara, telah menyebabkan majikan melakukan perubahan terhadap syarat pemilihan negara. Kajian-kajian kebolehpasaran graduan yang lalu dan disimpulkan oleh Abd. Hair et.al,(2012) mendapati majikan memilih pekerja yang mempunyai sikap yang positif, kemahiran efektif, kemahiran menyelesaikan masalah, kemahiran membuat keputusan, kemahiran bekerja dalam kumpulan, berdaya usaha, interpersonal dan berkebolehan memimpin. Manakala kajian terhadap perbandingan komponen kemahiran kerja yang diperlukan di negara-negara seperti Australia, China, India, Eropah dan Sepanyol, majikan di Malaysia secara spesifik memilih kemahiran belajar, literasi, komunikasi, pemikiran kreatif, perancangan hidup, kerja berpasukan, kepimpinan, etika dan nilai sebagai komponen kerja penting.

Kriteria ini secara umumnya adalah hampir sama dengan domain hasil pembelajaran yang cuba dicapai bagi kursus kokurikulum sukan ragbi di politeknik. Selepas bergraduasi, 73.6% dan 26.4% daripada graduan yang mengikuti kurikulum dan mewakili pasukan ragbi masing-masing mendapat pekerjaan dan meneruskan pengajian ke peringkat ijazah pertama, dengan 52.8% memperolehi pekerjaan atau menyambung pengajian dalam tempoh 6 bulan selepas bergraduasi, manakala baki 26.4% dalam tempoh setahun.

3.0 Objektif Kajian

Objektif kajian ini adalah seperti berikut:

3.1 Mengkaji keberkesanan subatribut domain hasil pembelajaran terhadap graduan/atlit yang mengikuti kokurikulum ragbi

3.2 Menentukan samada kualiti dan kebolehan dalam sukan ragbi sebagai mempengaruhi kebolehpasaran graduan

4.0 Metodologi Kajian

Kajian ini dijalankan di Politeknik Merlimau Melaka. Responden terdiri daripada graduan yang telah mengikuti kokurikulum ragbi dalam pengajiannya serta menjadi atlit ragbi sewaktu pengajian. Instrumen kajian yang telah digunakan dalam kajian ini ialah kaedah soal selidik. Mengikut Mohd Ghani (2014), soal selidik merupakan satu alat ukur dalam penyelidikan untuk mendapatkan maklumat berkenaan fakta, kepercayaan, kehendak dan sebagainya. Selain itu, soal selidik merupakan nadi penyelidikan dengan erti kata lain ia merupakan pengganti diri penyelidik. Soal selidik boleh diagihkan dengan cepat, mudah dan meliputi kawasan yang luas. Dengan itu, ia menjimatkan masa dan kos penyelidik. Alat pengumpulan data ini disediakan sendiri oleh penyelidik. Soal selidik ini dibahagikan kepada dua bahagian iaitu bahagian A dan Bahagian B.

Bahagian A mengandungi soalan-soalan berkaitan demografi serta maklumat pengajian bertujuan untuk mengumpul maklumat latar belakang responden. Manakala Bahagian B mengandungi soalan-soalan yang dibina dengan menggunakan Skala Likert lima pemeringkatan. Bahagian ini mengandungi item-item yang berkaitan dengan persoalan kajian penyelidikan. Terdapat 2 elemen di dalam bahagian ini iaitu atribut yang terkandung dalam domain hasil pembelajaran DHP4 dan DHP9 yang mempengaruhi kebolehpasaran graduan tersebut serta kesimpulan graduan terhadap kualiti yang diterapkan oleh kokurikulum sukan ragbi terhadap diri mereka. Data yang diperolehi dianalisis menggunakan perisian komputer SPSS versi 22.0. Bagi atribut yang mempengaruhi kebolehpasaran graduan, interpretasi skor min yang telah diadaptasi daripada Norasmah (2002) seperti dalam jadual 1 telah digunakan sebagai asas penentuan tahap. Tahap yang tinggi memberi maksud persepsi positif manakala tahap yang rendah menunjukkan persepsi negatif atribut bagi kebolehpasaran pelajar.

Jadual 3: Jadual Interpretasi Skor Min

Skor Min	Tahap
1.00 – 2.00	Rendah/Negatif
2.01 – 3.00	Sederhana Rendah
3.01 – 4.00	Sederhana Tinggi
4.01 – 5.00	Tinggi/Positif

5.0 Dapatan Kajian

5.1 Analisis Demografi Responden

Kajian ini melibatkan 53 responden terdiri daripada pelajar PMM yang telah bergraduan antara tahun 2011 hingga 2020 dan mengikuti kursus kokurikulum ragbi dan telah mewakili PMM sebagai atlit.

Jadual 4 : Analisis Demografi Responden

Item	Kategori	Kekerapan	Peratus
Umur	20 – 25 tahun	27	50.9
	26 – 30 tahun	16	30.2
	31 – 35 tahun	11	20.8

Jumlah semester pengajian	6 semester	32	60.4
	7 semester	12	22.6
	8 semester	5	9.4
	9 semester	4	7.5
Tahap Tertinggi Penglibatan Sukan ragbi	PMM	6	11.3
	Majlis Sukan Politeknik	15	28.3
	Kelab	5	9.4
	Pasukan Negeri	19	35.8
	Pasukan Kebangsaan	8	15.1
Memohon PMM kerana sukan ragbi		42	79.2
Tempoh bergraduasi dan bekerja/menyambung pengajian	< 6 bulan	28	52.8
	6 – 12 bulan	14	26.4
	>12 bulan	11	20.8

5.2 Pengaruh Atribut Domain Hasil Pembelajaran 4 (Nilai, Sikap Dan Profesionalisme) Ke Atas Kebolehpasaran Graduan

Jadual 5: Analisis Pengaruh Atribut Domain Hasil Pembelajaran 4

Item	Min	Sisihan Piawai	Tahap
Mengenalpasti & menerangkan masalah	4.85	.601	Tinggi/Positif
Menyusun dan menganalisis masalah	4.83	.612	Tinggi/Positif
Mengenalpasti faktor dan isu yang menyebabkan masalah dengan tepat	4.75	.648	Tinggi/Positif
Mengaplikasi pengalaman dan kemahiran dalam kehidupan	4.85	.496	Tinggi/Positif
Membantu membuat keputusan dengan lebih baik	4.74	.655	Tinggi/Positif
Menerima pandangan dan kritikan orang lain secara terbuka	4.91	.295	Tinggi/Positif
Memahami konsep utama dan penggunaan konsep yang tepat dalam kehidupan harian	4.91	.354	Tinggi/Positif
Membuat perbandingan strategi/kaedah dan menilai kaedah penyelesaian paling efektif	4.89	.320	Tinggi/Positif

5.3 Pengaruh Atribut Domain Hasil Pembelajaran 9 (Kemahiran Kepimpinan Dan Kerja Berkumpulan) Ke Atas Kebolehpasaran Graduan

Jadual 6 : Analisis Pengaruh Atribut Domain Hasil Pembelajaran 9

Item	Min	Sisihan Piawai	Tahap
Memimpin anggota kumpulan sehingga mencapai objektif dengan berkesan	4.87	.342	Tinggi/Positif
Mempengaruhi, memotivasi dan memberi inspirasi kepada individu dan kumpulan	4.83	.379	Tinggi/Positif
Sentiasa menyumbang idea dalam membuat keputusan	4.83	.379	Tinggi/Positif
Menunjukkan kesungguhan yang cemerlang dalam melaksanakan tugas yang diberi	4.88	.379	Tinggi/Positif
Belajar menyumbang idea atau keputusan	4.81	.441	Tinggi/Positif
Membina hubungan yang baik dan bekerjasama dengan anggota lain untuk mencapai objektif yang sama	4.87	.342	Tinggi/Positif
Menerapkan nilai menghormati dan menerima pendapat ahli kumpulan secara lebih terbuka dalam mencapai objektif kumpulan	4.91	2.95	Tinggi/Positif

5.4 Kualiti Keseluruhan graduan

Seramai 67.9% graduan terlibat yakin bahawa majikan atau institusi pengajian menerima mereka disebabkan kelebihan bidang sukan yang dimiliki mereka, manakala 81.1% graduan juga percaya bahawa subatribut yang diterapkan dalam kokurikulum sukan memainkan peranan membentuk diri mereka untuk mendapatkan kerja. 31 responden atau 58.5% daripada graduan menyatakan bahawa majikan atau institusi pengajian menyediakan peluang untuk mereka mengembangkan potensi sukan mereka seperti perkongsian pengalaman, pembantu jurulatih dan pemain.

Jadual 7: Analisis Kualiti Keseluruhan graduan

Item	Min	Sisihan Piawai	Tahap
Komponen dalam sukan memainkan peranan mendapatkan kerja	4.75	.551	Tinggi/Positif
Sukan meningkatkan kualiti peribadi seseorang	4.94	.233	Tinggi/Positif
Sukan meningkatkan kemahiran penyelesaian masalah saya	4.87	.394	Tinggi/Positif
Sukan meningkatkan pemikiran kritikal saya	4.77	.505	Tinggi/Positif
Sukan meningkatkan kebolehan kerja berpasukan	4.96	.192	Tinggi/Positif

6.0 Kesimpulan

Kokurikulum merupakan elemen yang penting dalam pembentukan individu, selain daripada kualiti kecerdikan (IQ) yang diperolehi menerusi pembelajaran akademik di dalam bilik kuliah. Hal ini adalah kerana ianya bersifat alami (*experience*) disamping minat, kecenderungan, pengaruh rakan, pencapaian dan pelbagai faktor lain. Tidak dapat dinafikan ianya merupakan pelengkap kepada kurikulum. Adalah jelas bahawa kokurikulum berpotensi menjadi wadah kepada pembinaan kemahiran generik kepada pelajar dan merupakan satu aset untuk mereka berdaya saing samada ketika memohon pekerjaan atau setelah bersatu pekerjaan (Esa et.al, 2001). Usaha dan pengiktirafan Agensi Kelayakan Malaysia (MQA) dengan memperkenalkan keperluan untuk mencapai domain pembelajaran merupakan satu langkah yang dapat menjamin dan membantu kebolehpasaran graduan kita (Abd. Hair, et.al. 2012). Menerusi kajian ini, graduan yang juga atlit ragbi Politeknik Merlimau mempunyai keyakinan terhadap subatribut domain hasil pembelajaran yang diterapkan ke dalam kurikulum kursus sukan berjaya membentuk kemahiran generik mereka serta bakat dan kebolehan sukan membantu mereka mendapatkan peluang pekerjaan dan melanjutkan pengajian.

RUJUKAN

- Abd Hair Awang, Ishak Yusof, Arawati Agus & Zafir Mohd Makhbul (2012), Kebolehpasaran Graduan IPT Tempatan: Penilaian Dari Perspektif Majikan, Jurnal Institut Penyelidikan Pembangunan Belia Malaysia, Vol.7 Disember 2012, 79-94
<http://iyres.gov.my/images/MJYS/2012/MJYS%20Vol%207%20Dec%202012-79-94.pdf>
- Ahmad Esa, Jailani Yunos, Noraini Kaprawi (2004) Pembangunan Kokurikulum Dalam Pembangunan Kemahiran Generik, Universiti Teknologi Tun Hussein Onn
[http://eprints.uthm.edu.my/id/eprint/2178/1/Dr._Ahmad_Esa_3_\(FPT\).pdf](http://eprints.uthm.edu.my/id/eprint/2178/1/Dr._Ahmad_Esa_3_(FPT).pdf)
- Harvey, L.2001. Defining and measuring employability. Quality In Higher Education 7(2):97-109
[https://www.qualityresearchinternational.com/Harvey%20papers/Harvey%202001%20Defining%20and%20measuring%20employability%20QHE7\(2\).pdf](https://www.qualityresearchinternational.com/Harvey%20papers/Harvey%202001%20Defining%20and%20measuring%20employability%20QHE7(2).pdf)
- Haslinda Hashim, Muhammad Nubli Abd Wahab, Anita Abdul Rani & Aini Ahmad (13-14 Jun 2006, Johor Bahru) Program Soft Skills Dan Klinik Soft Skills: Konsep Dan Kaedah Pelaksanaan Ke Arah Membentuk Sikap Graduan Berdaya Saing Seminar Kebangsaan Pengajian Umum 2006
<http://umpir.ump.edu.my/id/eprint/14777/1/pbmsk-2006-haslinda-Program%20Soft%20Skills%20Dan%20Klinik%20Soft%20Skills.pdf>
- Jabatan Pendidikan Politeknik dan Kolej Komuniti (2016, November) Rubrik: Panduan Pentaksiran Hasil Pembelajaran Politeknik
http://www.polimas.edu.my/web/images/pensyarah/Final_Rubrik_Politeknik.pdf
- Litisha, A.S & Surina, N.2010. Employability Awareness Among Malaysian Undergraduates. International Journal
<https://pdfs.semanticscholar.org/9f55/de6c3c6069a9b068c5149f03079be0554171.pdf>
- Malaysia Qualification Agency (2011), Garis Panduan Amalan Baik: Rekabentuk & Penyampaian Kurikulum
<https://www2.mqa.gov.my/QAD/garispanduan/MR%20CIQ%20BM.pdf>
- Malaysia Qualification Agency (2017) Malaysian Qualification Framework (MQF) 2nd Ed.
<https://www.mqa.gov.my/pv4/document/mqf/2019/Oct/updated%20MQF%20Ed%202%2024102019.pdf>
- Mohamad Zaid Mustafa, Nordiana Mohd Nor Kahiroh Mohd Salleh Ahmad Rizal bin Madar Badaruddin

- Ibrahim Norlisa Sulaiman Abdul Rashid Razzaq (2008) Pelaksanaan Modul Soft Skills Di Politeknik Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia Prosiding SKIKS 2008 Fakulti Pendidikan Teknikal Universiti Tun Hussein Onn Malaysia (UTHM)
http://eprints.uthm.edu.my/id/eprint/2315/1/PELAKSANAAN_MODUL_SOFT_SKILLS_DI_POLITEKNIK_KEMENTERIAN.pdf
- Mohd Ghani Awang (2014), An Introduction To Research Methodology For Social Science (2nd ed), Penerbit Universiti Malaysia Pahang, Kuantan
- Muhyiddin Yassin (2009, September 9). Malaysia Mahu 30 peratus atlit kebangsaan dari pelajar IPT. MStar
<https://www.mstar.com.my/sukan/2009/09/09/malaysia-mahu-30-peratus-atlet-kebangsaan-dari-pelajar-ipt-kata-muhyiddin-9-september-2009>
- Norasmah Hj Othman. 2002. Keberkesanan Program Keusahawanan Remaja Di Sekolah Menengah. (Tesis PhD.) Universiti Putra Malaysia
http://psasir.upm.edu.my/id/eprint/9275/1/FPP_2002_1_A.pdf
- Noriah Yusof & Zakiah Jamaluddin (2017), Pembangunan Kebolehpasaran Siszawah: Tindakan Universiti dan Cabaran Yang Dihadapi, Jurnal Personalia Pelajar, 15-32
http://journalarticle.ukm.my/11759/1/artikel-2_Nooriah-Yusof_USM_FINAL.pdf
- Saharia Hj. Ismail (2015), Pembangunan Insan Dalam Falsafah Pendidikan Kebangsaan, Journal of Human Capital development (JHCD) 8 (2) 83-100
<https://journal.utem.edu.my/index.php/jhcd/article/view/2087>